

DA HENRIK PONTOPPIDAN BLEV STRØGET PÅ FINANSLOVEN

AF

ELIAS BREDSORFF

I tredje bind af sine erindringer, „Familjeliv“, omtaler Henrik Pontoppidan sit første møde med Edv. Brandes, men henlægger fejlagtigt tidspunktet til 1887,¹⁾ skønt de faktisk havde kendt hinanden siden 1885.²⁾ Gennem Edv. Brandes kom Pontoppidan i kontakt med den yngste af de tre Brandes-brødre, Ernst Brandes, som i 1889 overtog redaktionen af „Kjøbenhavns Børs-Tidende“, hvorom Pontoppidan i „Familjeliv“ siger, at det var Ernst Brandes' hensigt „i skjult Forstaaelse med Broderen Edvard og dennes Avis [„Politiken“] at skabe et nyt, moderne og underholdende Oppositionsblad, der kunde gøre en Ende paa den konservative Presses overlegne Indflydelse i Hovedstaden“.³⁾

Blandt de litterære medarbejdere, som Ernst Brandes knyttede til „Kjøbenhavns Børs-Tidende“, var Johannes Jørgensen, Sophus Claussen og Viggo Stuckenberg. Også Henrik Pontoppidan skrev fra og med den 30. juli 1889 regelmæssigt små, causerende artikler i „Børs-Tidende“ under mærket *Urbanus*.

Den 12. december 1889 anmeldte Pontoppidan således under dette mærke Viggo Stuckenbergs nyligt udkomne bog „Messias“, hvis hovedtanke var, at tiden trængte til en forløser, en „Messias“, et himmelsk lyn, der kunne rense luften. Der forekom i bogen en person ved navn Jansen, som syntes at skulle opfattes som en forløber for den ventede frelser, en slags Johannes den Døber, i hvis billede man altså måtte tænke sig, at den endelige Messias engang ville blive skabt. Men, indvendte Pontoppidan i sin anmeldelse, hvorfor i alverden forestillede Stuckenberg sig, at Messias skulle være en sådan humorforladt alvorsmand? Og han fortsatte:

Ser man paa Verdens store Reformatorer, vil man vist i Almindelighed opdage, at de var ret muntre Herrer, der vel kunde piske deres Samtid

med Skorpioner, men ofte gjorde det med et ret lysteligt Smil om Munden. *Luther f. Ex.* var dog langt fra nogen Bedemand. Ja, selv den Religionsstifter, efter hvem *Stuckenbergs* Fortælling har Navn, den rigtige, gode gamle *Messias* fra Jodeland – mon han egentlig var en saadan blegsottig Asket, som vore Malere ynder at fremstille ham, med lange Hængekrøller og et seminaristisk Martyrblik? Mon han i Grunden ikke var en ret spøgfuld Herre, der ved Siden af sin Missionsgerning frejdigt delte Livets Glæder sammen med sine Tilhængere? Totalafholdsmand kan han *f. Ex.* ikke have været. Vi har jo dog læst om hint Bryllup, hvor han, da Vinen slap op, i løftet Stemning benyttede sin Almagt til at forvandle det døde Vand til perlende Nectar. Bekendt er det jo ogsaa, at han yndede at omgive sig med Kvinder. Tyder dette ikke paa, at han var en sprudlende livskraftig Natur og ikke den højtidelige Særling og evindelige Prædikehest, han ofte er bleven gjort til?

Efter at være blevet gjort bekendt med denne *Urbanus*-artikel overvejede justitsministeren at anlægge sag for blasfemi mod bladets ansvarshavende redaktør; men han foretog sig i første omgang intet.

Den 13. juli 1890 bragte „Kjøbenhavns Børs-Tidende“ en *Urbanus*-artikel, der havde overskriften „Den gamle Adam. En Legende genfortalt af Urbanus“. Dette var en spøgfuld version af historien om Evas skabelse, baseret på en gammeltysk variant:

En smeltende hed middagsstund går Adam og keder sig i Paradisets Have over sin ensomhed, og han ledes ved den brogede overflod, som overalt omgiver ham. Af lutter kedsomhed smider han sig på ryggen i græsset – og da han får øje på et ungt abepar, som gantes oppe i en trætop, bliver han meget sorgmodig og ønsker, at Vorherre aldrig havde skabt ham – eller i hvert fald gjort ham til en abe eller et andet dyr. Han falder i en dyb søvn, og da han senere vågner, med smerter i den ene side, står Vorherre foran ham sammen med den nyskabte Eva. Og Vorherre siger: „Adam! Stat op! Og del med denne Kvinde dit Kød, som det er mig velbehageligt!“ – Pontoppidans legende fortsætter derefter:

Efter disse Ord forlod Vorherre dem og gik tankefuldt, med Hænderne paa Ryggen, op ad den lange, solrige Palmeallé, der førte til de himmelske Boliger.

Da han var kommen omtrent midtvejs i Alléen, standsede han og saa sig tilbage. Derhenne i Bananernes Skygge stod *Adam* og *Eva* endnu over for hinanden, den første ganske fortabt i Beskuen, den anden med bortvendt Hoved, halvt i Smil, halvt i Graad. Men pludselig bøjede Adam

sig frem og kiggede hende i Øjnene, tog derpaa blidt om hendes Haand og drog hende varsomt med sig: Skridt for Skridt, ind i Rosenlunden, hvor Nattergalen havde Rede.

Da fortsatte Vorherre smilende sin Vandring og gik ind i sine himmelske Boliger.

(Da Vorherre – efter at „passende Tid var gaaet“ – vender tilbage og kalder på Adam, lusker dyrene i Edens Have forskrækkede bort, og Vorherre må gentage sin kalden på Adam:)

Endelig raslede det henne i Rosenlunden, og Adam krøb ud, fortumlet, betaget, med brændende Kinder og Rosenblade hængende i Haaret.

„Naa!“ sagde Vorherre og strøg sig smilende ned over sit hvide Skæg. „Hvad tykkes Dig saa, min *Adam*, om Kvinden, jeg gav Dig til Medhjælp og Glæde?“

„Ak, Herre!“ stammede *Adam* og greb den Almægtiges Haand og kysede den. „Tag alle mine Ribben og skab mig Kvinder af dem!“

Også denne *Urbanus*-artikel fik i første omgang lov til at passere, uden at justitsministeren anlagde sag.

I december 1890 – altså et år efter at anmeldelsen af Stuckenberg's „Messias“ havde stået i „Børs-Tidende“, og fem måneder efter at „Den gamle Adam“ havde stået der – ændrede justitsministeriet pludselig signaler og krævede sagsanlæg for begge artiklers vedkommende – *ikke* mod forfatteren, men mod den ansvarshavende redaktør af „Kjøbenhavns Børs-Tidende“, Ernst Brandes, og i begyndelsen af 1891 fremkom aktionsordren. Henrik Pontoppidan, der opholdt sig i Berlin, da forundersøgelsen blev sat i gang, fik brev herom fra Edv. Brandes, der den 8. december 1890 bl.a. skrev:

Jeg ser i denne Proces et Led i den store Udryddelseskamp, der i denne Vinter føres mod Europæismen og Brandesianismen i denne raadne Rede. Alt gaar ud paa at forhindre min Broders Understøttelse trods Adressen⁴⁾ og derfor vil jeg rette en Anmodning til Dem, om at tage Deres Del i denne nye Gudsbespottelse og Usædelighed. Jeg tror ikke, De vil have nogen Skade deraf; ellers gjorde jeg det ikke. De er en Digter og en kristeligt født og døbt Mand, Ansvarret vil ikke falde tungt paa Dem, og De vil fordele Byrden paa en retfærdigere Maade end naar den nu hviler paa Navnet Brandes.⁵⁾

Herpå svarede Pontoppidan den 11. december 1890, at han ville gøre, hvad han kunne, „for at tage så meget som muligt af Ansvarret fra Deres Broder – og – hvad der er mig mere, fra Navnet Brandes“. Han havde

overvejet at rejse hjem fra Berlin og spurgte Edv. Brandes, om det juridiske ansvar ikke kunne overføres til ham. Med henblik på en treårig understøttelse på finansloven, bevilget i 1889, skrev Pontoppidan i sit brev til Edv. Brandes: „At jeg nu fremtidig kan skyde en hvid Pind efter Statsunderstøttelse, og at man vel endog tager den fra mig, jeg har, er jeg forberedt på. Men det skal endda ikke lægge mig i Graven.“ Pontoppidan ville gerne tage det fulde juridiske ansvar på sig, skrev han, dog helst under forudsætning af, at man lod ham i fred indtil april. „Til April skal jeg møde frivilligt – og jeg vil hellere selv sidde fire Måneder i Fængsel (dersom det er sådan noget, det drejer sig om) end jeg vil være Skyld i, at Deres Broder sidder der i fjorten Dage. Men måske bliver det hele blot en Bøde“. ⁶⁾

Henrik Pontoppidan ventede imidlertid ikke til april, men udsendte allerede tre dage senere denne erklæring til offentliggørelse i danske aviser:

I Anledning af den imod „Kjøbenhavns Børs-Tidende“ indledede Undersøgelse erklærer jeg mig herved at være Forfatter til samtlige med Mærket Urbanus underskrevne Artikler i nævnte Blad og tilføjer, at jeg gør dette i Forventning om, at alt Ansvar disse Artikler vedrørende efter denne Erklæring maa komme at paahvile mig.

Berlin, den 14. Decbr. 1890.

Henrik Pontoppidan.

Erklæringen gav imidlertid ikke det tilsigtede resultat. Justitsministeriet hævdede, at artiklerne var trykt anonymt; den strafskyldige person måtte derfor være bladets ansvarshavende redaktør.

Blandt grundene til, at justitsministeriet alligevel besluttede at anlægge sag, var formodentlig det forhold, at „Dagbladet“ i forbindelse med en sag imod Ove Rode, redaktøren af „København“, aftrykte dele af de to *Urbanus*-artikler fra „Børs-Tidende“ og i voldsomme vendinger forlangte, at Ernst Brandes skulle straffes for dem. En del af hovedstadspressen tog på forhånd kraftigt parti *imod* Ernst Brandes; således erklærede „Dagens Nyheder“, at Pontoppidans to artikler var affødte af samme lyst, der driver purunge mennesker til at bemale retirader og pissoirer med obskøne figurer, og et andet københavnsk blad skrev, at ingen ville beklage Ernst Brandes, om domstolene idømte ham den vand- og brødstraf, han ærlig havde fortjent.

Sagen kom for ved kriminal- og politiretten i København i april 1891, og overrettsprokurator Mundt, som repræsenterede anklagemyndigheden, udtalte om „Messias“-artiklen:

Henrik Pontoppidan tegnet af Johan Rohde midt i 1890erne. Originalen måler
47 × 26,5 cm.

Det er næppe muligt at faa andet ud af Artiklen, end at han [Jesus] som en „sprudlende livskraftig Natur“ nød Vinens og Kærlighedens Glæder fuldt ud, dvs. dyrkede baade Bacchus og Amor. Men dette er visselig en Skildring, der [. . .] af enhver Kristen, hvad Sekt han end hører til, maa føles som en Bepottelse og Forhaanelse af det Helligste.

Også udtrykket „en højtidelig Særling og evindelig Prædikehest“ opfattede anklageren som en forhånelse, „idet der i denne Betegnelse aabenbart sigtes til den hos Kristne (i Modsætning til Renan og *Urbanus*) raadende Opfattelse af Kristi Personlighed“. Også andre vendinger blev

opfattet som blasfemiske, deriblandt at Jesus „i løftet Stemning“ forvandlede vand til vin, og karakteristikken af Jesus som „en ret spøgefuld Herre“.

Om legenden „Den gamle Adam“ sagde anklageren:

Hverken Jøder eller Kristne tror, at Gud har skabt Mand og Kvinde blot (eller væsentligt), for at de kan glæde sig ved gensidig at tilfredsstille deres Kønndrift, og Udmalingen af, hvorledes Vorherre lægger Alt til Rette for Adam og Eva, saaledes at de kan have *coitus* med hinanden i Rosenlunden, er derfor lige saa bespottelig, som den, endog bortset fra Inddragelsen af Vorherres Navn, er anstødelig.

Ernst Brandes, der i retten førte sin egen sag, blev frifundet med hensyn til „Den gamle Adam“, skønt retten fandt denne artikel „lidet sømmelig“; for offentliggørelsen af „Messias“-artiklen blev Ernst Brandes derimod dømt til to måneders fængsel på sædvanlig fangekost. Sagen blev herefter både af justitsministeriet og af Ernst Brandes appelleret til Højesteret.

Her kom sagen for i december 1891, altså præcis to år efter at den første af de to artikler havde stået i „Kjøbenhavns Børs-Tidende“. For anklagemyndigheden mødte højesteretsadvokat Klubien, som hævdede, at det var irrelevant, at Pontoppidan havde udbedt sig det juridiske ansvar for de to artikler:

Som Straffeloven er, maa Brandes have Ansvaret, vi har kun med det Faktum at gøre, at Brandes er Bladets Leder, og at der intet Navn har staaet under de anklagede Artikler.

Anklageren karakteriserede Henrik Pontoppidan som en forfatter, over for hvem Ernst Brandes burde have været på vagt, da Pontoppidan efter anklagerens mening var „en Specialist i Behandlingen af slibrige Emner, navnlig saadanne, der behandler kønslige Forhold, og han gør det i en letfærdig og fri Tone“. Klubien påtalte udtrykket „ret lystige Herrer“ om de store reformatorer, og han sidestillede udtrykket „den rigtige, gode gamle Messias fra Jødeland“ med vendingen „den rigtige, gode gamle Sæbekælder“! Hvorpå han fortsatte:

Og kan en Kjøbenhavner misforstaa Udtrykket: „en ret spøgefuld Herre“? Og hvad er det for Livsglæder, som han frejdigt delte? Det er – Vin og Kvinder! Ja, det skal ikke lykkes Pontoppidan at smutte bort fra

Ernst Brandes. Fot. 1880 af Montabone di G. Borelli, Roma.

den smudsige Tanke, som er udtrykt her. Hvad har den „sprudlende Livskraft“ at gøre med Jesu Omgang med Kvinder, naar det ikke er Meningen at pege hen i en smudsig Retning? Det er Blasfemi!

Selv havde Pontoppidan i en erklæring, som blev fremlagt i retten, forklaret, at han med udtrykket „løftet Stemning“ ikke mente beruset; Pontoppidan vidste, at udtrykket i gadesproget betyder beruselse, men hans artikel var, sagde han, ikke skrevet i gadesproget. Men denne erklæring blev kort afvist af anklageren: „Ingen Kommis, der har læst ‘Børs-Tidende’, har været i Tvivl om, hvad han skulde forstaa ved disse Udtryk.“

Om legenden „Den gamle Adam“ erklærede anklageren, at det var „en skabros Artikel“. Mens beretningen om Evas skabelse i Første Mosebog „udmærker sig ved sin sædelige Renhed og Højhed“ og var „fuldstændig blottet for det sandselige Moment“, udmærkede Pontoppidans version sig ved „slibrige Udmalinger i rigt Maal“. Anklageren forlangte derfor Ernst Brandes dømt for begge artikler.

Højesteretssagfører Shaw, som var Ernst Brandes' forsvarer, undrede sig over, at man ikke anlagde sag mod forfatteren, der dog havde skrevet

de to artikler, og som selv havde forlangt at tage ansvaret for dem. Men anklagemyndigheden insisterede på, at det var Ernst Brandes, der var under anklage. Forsvareren fortsatte: „Er det da Navnet *Brandes*, der virker ophidsende? Ja, Navnet Brandes er et Kampnavn, der staar i Spidsen for en Retning, som vækker heftig Modstand . . .“ Det var altid farligt, sagde han, at sættes under tiltale for en krænkelser af de højeste og helligste følelser. „Og dobbelt farligt er det, naar der er Tale om en Mand, som er Jøde, hvem Gadens Publikum gerne vil tillægge Lyst til at haane de kristne Begreber, men allerfarligst, naar Navnet *Brandes* drages ind i Sagen“.⁷⁾

Højesteretsdommen faldt den 10. december 1891. For artiklen „Den gamle Adam“ blev Ernst Brandes påny frifundet; derimod blev han dømt for blasfemi for at have optaget *Urbanus*-artiklen „Messias“ i sit blad. Straffen blev imidlertid „under Hensyn til samtlige foreliggende Omstændigheder“ nedsat fra to måneders fængsel til en bøde på 300 kroner.

Otte måneder senere begik Ernst Brandes selvmord, og blandt de medvirkende årsager til dette selvmord var utvivlsomt det nervepres, som denne langvarige retssag havde udøvet på ham.⁸⁾

Mens de foregående oplysninger hidtil har været tilgængelige og den 6. juli 1962 blev udførligt omtalt af denne artikels forfatter i en kronik i „Politiken“, er der for nylig i Det kongelige Biblioteks brevsamling indgået nogle breve fra Edvard Brandes til Henrik Pontoppidan, som endog var ukendte, da jeg i 1964 udsendte min doktorafhandling om „Henrik Pontoppidan og Georg Brandes“, men som har gjort det muligt at følge denne sags videre konsekvenser for Henrik Pontoppidan.

Som allerede ovenfor nævnt havde Henrik Pontoppidan i 1889 fået bevilget en treårig forfatterunderstøttelse på finansloven. Initiativet hertil var udgået fra Edv. Brandes, der som medlem af finansudvalget havde rejst sagen med det resultat, at Pontoppidan den 5. april 1889 – uden forudgående ansøgning – fra kultusministeriet havde fået meddelelse om, at han på finansloven havde fået tildelt en bevilling på 1000 kr. om året for treårsperioden 1889-92.

I marts 1892 fik Pontoppidan fra kultusministeriet besked om, at såfremt han ønskede sin forfatterunderstøttelse forlænget, måtte han indsende ansøgning herom inden 1. april. Han indsendte derfor den 28. marts 1892 en ansøgning til kultusministeriet om fornyelse af understøttelsen.⁹⁾ Den 1. april samme år returnerede kultusministeriet imidlertid ansøgningen til Pontoppidan, idet man fandt den utilfredsstillende.

Dels ønskede man nærmere oplysninger om hans pekuniære forhold og hans forfatterskab i de sidste tre år, dels ønskede ministeriet specielt udførlige oplysninger om hans medarbejderskab ved „Kjøbenhavns Børs-Tidende“; ganske særligt bad man ham gøre rede for de synspunkter, der lå til grund for fire *Urbanus*-artikler i 4. årgang, nemlig i nr. 102, 104, 168 og 190.¹⁰⁾

Det er bemærkelsesværdigt, at de *Urbanus*-artikler, som kultusministeriet udbad sig særlige oplysninger om, er *helt andre artikler* end de to, mod hvilke der var blevet anlagt sag. Alle fire artikler stammer fra efteråret 1889.

Den første (4. årgang, nr. 102) stod i „Børs-Tidende“ den 4. august 1889; den omtalte en nylig udkommet dansk oversættelse af den svenske professor S. Ribbings bog „Om den sexuelle Hygiejne“. Pontoppidan mente, at bogen var fremkaldt af Bjørnsons foredragsturné („Engifte og mangesgifte“), hvor Bjørnson havde spået „en Verdens Genfødselse fra den Dag, Kvindens Fordring paa Mandens Renhed var bleven gennemført“; desværre behandlede Bjørnson kærlighedsforholdet mellem mand og kvinde, „som om det hovedsageligt bestod i en gensidig Genitalundersøgelse“, hed det i *Urbanus*-artiklen. Pontoppidan stillede sig skeptisk over for „denne Kvindens Renhed som Modsætning til Mændenes smudsige Laster. De fleste unge Piger knæler paa Brudeskammelen med dybe Mærker af de Mænd, de en Gang har huset i deres Hjærte, og som – hende selv ubevidst – fortsætter deres Gengangerliv ind i Ægteskabet.“ I et virkeligt ægteskab spillede „den bjørnsonske Renlighed“ ingen rolle, skrev Pontoppidan. „‘Ren’ er enhver der elsker.“ Og som en konsekvens af Ribbings påstand om, at en kvinde på grund af barnefødsel burde afholde sig fra kønslig omgang i ni måneder før og 15-20 måneder efter fødslen, foreslog Pontoppidan, at straffeloven om bigami som følge heraf hurtigst muligt blev ændret.

Den anden artikel (4. årgang, nr. 104) stod i „Børs-Tidende“ den 7. august 1889. Heri berettedes spøgefuldt om en samtale mellem to spornovospassagerer, den ene Arthur, tilsyneladende „en glad Bavian“, den anden „en skikkelig Landsbypræst“ ved navn Eberhardt. Efter at Arthur har hilst på „en tvivlsomt udseende Dame“ på gaden, bebrejder Eberhardt ham det syndige liv, han lever; hvis han ikke vil tænke på sin sjæls frelse, bør han i det mindste tænke på „dine Ofre, paa de Ulykkelige, som du styrter i Fordærv“. Arthur anser formaningerne for ilde anbragt: „Det forekommer mig, ærlig talt, at jeg – naar vi endelig *skal* moralisere – med nok saa megen Føje kunde bebrejde dig, at du saa ugenert tilfredsstiller dine Lyster“. Skønt Eberhardt ikke har råd til at

få flere børn, venter hans kone nemlig påny et barn, og Eberhardt har lige måttet låne penge af Arthur for at klare økonomien. Arthur fortsætter: „Naar du derfor – som saa mange andre gode Ægtemænd for Tiden – er saa bekymret for os Ungkarle og vor umoralske Vandel, saa vil jeg sige dig, at ogsaa jeg kunde have Lyst til at danne en Forening, hvis Formaal skulde være at virke for Afholdenhed *indenfor* Ægteskabet..“ Til pastor Eberhardts forfærdelse erklærer Arthur: „Vil man derfor reformere Sædeligheden hertillands, maa man begynde med Ægteskaberne.“

Den tredje artikel (4. årgang, nr. 168) stod i „Børs-Tidende“ den 20. oktober 1889 under overskriften „Blufærdighed“. Dens hovedtese var, at den kvindelige blufærdighed ikke var en så højtidelig følelse, som den i almindelighed udgaves for at være. „Den er egentlig alene Følelsen for det korrekte. Derfor kan Damer uden Forlegenhed vise sig i Dragter, der er stærkt udskaarne i Brystet, naar Moden tillader det; men opdager de, at de har forglemt at knappe to Knapper oppe i Halsen paa et Kjoleliv, hvis Bestemmelse det er at knappes, eller at et Skobaand er gaaet løst – taber de ganske Kontenancen, hvilket altid for Kvindernes Vedkommende omskrives poetisk og kaldes ‘at blues’, medens Mændene slet og ret blive ‘flove’.“

Den fjerde artikel (4. årgang, nr. 190) stod i „Børs-Tidende“ den 15. november 1889; den vendte sig mod Verner v. Heidenstams beklagelser (i pjecen „Renässans“) over den nye litteraturs „gennemgaaende Pessimisme“. Pontoppidan skrev: „Men om Tiden tørster efter Glæde eller ej – hvad kommer det egentlig Forfatterne ved?“ At tiden tørstede efter glæde, kunne umuligt undre. „Det er en Tørst, der svarer til den, som den forhærdede Drukkenbolt føler Morgenen efter en Rus. Han taaler ikke at være nøgtern.“ Måske var det sandt, at tiden ikke fandt ro, før den havde styrtet sig ind i nye orgier. Men det var bedre, om den tvang sin natur og fuldførte det arbejde, som ventede på den. „Lad den kun tørste! Tørsten – siger et gammelt Ord – driver Rusen ud. Der er derfor ingen Grund til at række den nogen Læskedrik. Tværtimod – Giv den mere Salt!“

Den 4. april 1892 indsendte Henrik Pontoppidan på behørig blanketform en ny ansøgning til kultusministeriet om fornyelse af den treårige understøttelse på 1000 kr. Han gjorde heri opmærksom på, at han i 1889 havde modtaget denne understøttelse uden forudgående ansøgning, efter at et medlem af Finansudvalget havde forespurgt ham, om han havde trang til og ville modtage en sådan understøttelse.¹¹⁾ Om sine pekuniære forhold meddelte Pontoppidan, at de ikke havde forandret sig

i de forløbne tre år; han havde stadig „en i Forhold til min Alder anselig Familie at underholde“ og måtte udelukkende leve af sin forfattervirksomhed. I den forløbne treårsperiode havde han udsendt fem bøger „Skyer“, „Reisebilder aus Dänemark“, „Krøniker“, „Natur“ og „Muld“. Det hed derefter videre i Pontoppidans ansøgning:

Desuden har jeg leveret Bidrag til Almanaker og Ugeblade og endelig for et Par År siden været Medarbejder ved „Københavns Børs-Tidende“, hvor jeg dels under Navn, oftest under Mærket „Urbanus“ har skrevet små Opsatser om de forskellige Emner. Når det høje Ministerium særlig har ønsket nærmere Oplysninger om fire af disse Artikler (i 4de Årgangs Nr. 102, 104, 168 og 190), beklager jeg ikke at eje Evne til hverken skriftligt eller mundtligt at udtrykke min Tanke klarere end sket er. Kun med Hensyn til den anden af Artiklerne (i Nr. 104), der udgiver sig for et Referat af en Samtale mellem to Personer, skal jeg gerne tilføje, at den af Personerne, der hævder, at Følgerne af Mangel på kønslig Afholdenhed indenfor Ægteskabet for Samfundet er endnu skadeligere end Følgerne af de Friheder, så mangen ugift tager sig på dette Område, netop udtaler *min* Tanke, både som den ved Artiklens Fremkomst i 1889 var og som den fremdeles er.

Jeg skal i det hele ikke lægge Skjul på, at jeg vedblivende nærer de Meninger, der har fundet Udtryk i disse Artikler som overhovedet i det meste af min forudgående Produktion. Særlig Vægt lægger jeg på den Anskuelse, der er udtrykt i Artiklen Nr. 190, og som jeg også for Fremtiden må forfægte, når jeg finder Anledning dertil.¹²⁾

Dagen efter skrev Henrik Pontoppidan til Edvard Brandes et brev, hvori det bl. a. hed:

Mine 1000 Kr. må jeg vistnok nu sige Farvel til. Jeg fik forleden et Brev fra Kultusministeriet, hvori man udbad sig „Oplysninger“ om omtalte Række af mine Urbanus-Artikler. Jeg kunde kun svare tilbage, at jeg ikke formåede at udtrykke min Tanke klarere, end sket var, og jeg tilføjede, at jeg ikke havde forandret mine Anskuelser siden 1889, da Artiklerne blev skrevne, og også for Fremtiden måtte forfægte dem, når jeg dertil fandt Anledning. – Jeg skrev i den lifligste Tone, jeg kunde overkomme; jeg vilde jo svært gerne redde mine 1000 Kr. Men Ministeriets Brev tydede på, at man ventede, jeg skulde have svaret, at jeg fortrød mine journalistiske Gærninger og aldrig skulde befatte mig med Sligt mere – så Hr. Goos [*kultusministeren*] lader sig vistnok nu ikke formilde.¹³⁾

Der synes herefter ikke at være sket videre i sagen, for kultusministeriet den 14. september 1892 i en skrivelse til Henrik Pontoppidan bad denne om at supplere sit andragende af 4. april med en udtalelse om den af Højesteret dømte artikel „Messias“, der havde stået i „Børs-Tidende“ den 12. december 1889. Pontoppidan svarede ministeriet med et brev, dateret Siena den 18. september 1892, hvori det hed:

Jeg troer det ikke muligt tilfulde at bedømme et enkelt af en Forfatters Arbejder uden i Sammenhæng med hans øvrige Produktion. Særlig gælder dette vistnok om Avisartikler, der oftest nedskrives i Løbet af en ganske kort Tid og i berettiget Tillid til, at de enkelte, måske ikke altid lige nøje overlagte Ord og Udtryk, af Læserne opfattes i den Ånd, hvori Forfatteren plejer at skrive. Højesteretsdommen af 10. Decb. f. Å. godtgør derfor efter min Formening kun, at den anførte Artikkel, løsreven fra sin Sammenhæng, kan opfattes anderledes, end den er ment. Jeg føler mig nemlig overbevist om, at ingen af dem, der forud har haft Kendskab til min Skrivemåde, har kunnet mistænke mig for med Vilje at have udtalt mig blasfemisk.

Pontoppidan henviste i den forbindelse til en tidligere *Urbanus*-artikel i „Børs-Tidende“ i anledning af et angreb på pastor Jungersen; alene denne artikel ville have umuliggjort enhver misopfattelse af hans ord, skrev Pontoppidan, som derefter fortsatte:

Forøvrigt skal jeg tillade mig i Ærbødighed at bemærke, at en sådan Dom, fældet af en juridisk Domstol, under ingen Omstændigheder kan være afgørende for mig *som Forfatter* eller afgive nogen Rettesnor for mig med Hensyn til min fremtidige Produktion. Jeg handler som Skribent efter den urokkelige Overbevisning, at al Kunst har sine egne Love, og at det er en Forfatters Pligt at efterkomme disse, selv om det skal ske med Fare for at komme i Strid med Tidens herskende Smag og med den deraf afhængige Opfattelse af bestående Lovparagrafer.¹⁴⁾

Kultusministeriets reaktion på Henrik Pontoppidans brev var at slette ham på finansloven, således at hans understøttelse på 1000 kr. ikke blev fornyet i 1892. Såsnart finanslovsforslaget var offentliggjort, rejste Edv. Brandes sagen i finansudvalget med det resultat, at finansudvalget den 17. november 1892 fra kultusminister Goos udbad sig oplysning om, hvorfor understøttelsen til Henrik Pontoppidan ikke var optaget på finansloven 1893-94.

Kultusministeriets svar, som er trykt i „Rigsdagstidende“,¹⁵⁾ er dateret den 26. november 1892 og underskrevet af Goos og kontraseret af kontorchef Stemann. Heri rekapituleres sagens forskellige faser, begyndende med Pontoppidans ansøgning af 28. marts, ministeriets skrivelse af 1. april, Pontoppidans svar af 4. april, ministeriets nye skrivelse af 14. september og endelig Pontoppidans svar af 18. september. Hele korrespondancen refereres ret udførligt og med en loyal gengivelse af indholdet i Pontoppidans breve. Kultusministerens svar til finansudvalget slutter:

Ministeriet har herefter ikke ment at burde forny eller, for saa vidt Bevilling dertil manglede, foreslaa til Fornyelse den ham hidtil tillagte Understøttelse. Hans Andragende af 4de April og hans Skrivelse af 18de September vedlægges.

Den 15. december 1892 skrev Edv. Brandes til Pontoppidan:

Kære Pontoppidan! Jeg har ikke megen Tid og maa straks uden mange Dikkedarer gaa til Sagen.

Da De manglede på Konto VI A. III, udbad jeg som Medlem af Finansudvalget mig Oplysning om Grunden. Denne foreligger her i Ministeriets medf. Erklæring. [Vedlagt var et fortryk af den ovenfor citerede skrivelse fra kultusminister Goos til finansudvalget.] . . .

Jeg har i Udvalget dernæst udtalt at jeg vilde foreslaa Understøttelse til Dem. Herover opstod der en Diskussion. Under denne hævdedes fra moderat Side (N. J. Larsen, Har. Holm) at De vilde stille Dem „som Overmenneske“ udenfor Lovene, ikke respektere Landets Love, fordi De mente, at disse gjaldt for Landets almindelige Borgere ikke for Kunstnerne.

Jeg derimod paastod, at Deres Ord skulde opfattes saaledes, at De, der efter Deres Mening intet Blasfemisk havde skrevet, heller ikke efter den fældede Højesteretsdom kunde indse dette og følgelig var ude af Stand til at rette Dem efter denne i Deres Produktion. Desuden at De naturligvis som Borger vilde respektere Landets Love – men at De som Skribent vilde have fuld Ret til at bidrage til ny Lovgivning til forandret Opfattelse af det bestaaende, til en Opinion lig den som politisk Agitation tilsigter.

Dernæst erklærede N. J. Larsen privat til mig, at hvis dette var Deres Mening, kunde den fældede Højesteretsdom ikke have Betydning for en Bevilling til Dem.

Senere har Neergaard meddelt mig at, hvis De vilde erklære Dem

enig med mig, mente han at det moderate Parti vilde støtte Bevillingen og at der saaledes var Udsigt til at gennemføre den.

Jeg spørger Dem altsaa: vil De i et Brev til Finansudvalgets Formand (eller nødigere til mig) give en Forklaring af de indstregede Ord? [*De indstregede ord var Pontoppidans erklæring om, at en dom som den foreliggende, fældet af en juridisk domstol „under ingen Omstændigheder kunde være afgørende for ham som Forfatter eller afgive nogen Rettesnor for ham med Hensyn til hans fremtidige Produktion, idet han som Skribent handlede efter den urokkelige Overbevisning, at al Kunst har sine egne Love, og at det er en Forfatters Pligt at efterkomme disse“.*]

En saadan Forklaring kan faa stor Betydning. De maa afgøre om De ikke med al Værdighed kan afgive en Erklæring – jeg synes det.

Spørgsmaalet maatte jeg efter min Pligtfølelse rejse. Det kunde da ikke gøre Sagen værre, at jeg bragte den frem, thi Pengene havde De jo mistet. Der findes en Mulighed for at De kan faa dem igen.

Altsaa hvis det behager Dem saa send mig en Skrivelse til Formanden, hvori De ønsker at oplyse Udvalget om en Misforstaaelse, der muligvis kan rejse sig af Deres Ord. Som Borger er De lovlydig, som Forfatter har De Pligt at udtale Deres Overbevisning, enten De mishager eller behager.

I hvert Fald maa De svare mig omgaaende.

Jeg lykønsker til Giftermaal ¹⁶⁾ og til den gode Bog.¹⁷⁾ Forøvrigt har jeg end ikke Tid til at skrive læseligt.

Deres hengivne

Edv. Brandes.¹⁸⁾

Henrik Pontoppidan svarede fra Rom den 19. (20?) december 1892. Han var taknemlig, fordi Edv. Brandes tog sig så venligt af hans sag og fortsatte:

Men nu påny – for tredje Gang – at afgive Erklæring om mit Forhold til de gamle Urbanus-Artikler, det kan jeg ikke få mig selv til. Jeg forstår slet ikke, hvad der kan misforstås i min sidste Erklæring til Ministeriet. At det er som *Forfatter* jeg ikke vil lade mig foreskrive Love af Højesteret eller af Ministeriet (eller af Folketinget) ikke som Borger, er jo tydeligt nok udtalt i min „Skrivelse“, hvor der ovenikøbet står Streg under „som Skribent“. Jeg ved slet ikke, hvad jeg skulde skrive andet, end at gentage mine Ord.

Det vilde gøre mig ondt, om jeg ikke beholder mine 1000 Kr., jeg kan meget dårligt undvære dem; jeg må nu ernære to Familjer udelukkende med min Pen, og det er ikke let. At jeg for Tiden lever i Udlandet, er ingen Flothed . . .

Pontoppidan var klar over, skrev han, at han måtte belave sig på at skyde en hvid pind efter de 1000 kr. Han fortsatte:

Har jeg gjort en Dumhed med mine Skrivelser til Ministeriet? Jeg tror det ikke. Det var åbenbart Ministeriets Mening, at jeg skulde skrive et Tiggerbrev, hvori jeg skulde bede mange Gange om Forladelse og love „aldrig at gøre det mere“; – men det vilde jeg ikke. Jeg holder meget af Penge, men man kan dog også bukke sig for dybt for dem. Og Gud véd, hvorfor der skulde hengå 6 Måneder af Finansåret, før jeg fik den sidste Forespørgsel!¹⁹⁾

Edv. Brandes skrev tilbage den 24. december 1892:

Kære Pontoppidan!

Den Erklæring, jeg ønsker af Dem, skal omtrent lyde saaledes:

„Da jeg har bragt i Erfaring, at nogle Linier i min Skrivelse til Kultusministeriet af 18. Sept. er blevne misforstaaede derhen, at jeg som Forfatter vilde hævde mig en Stilling over eller udenfor Landets Love, skal jeg herved erklære, at sligt aldrig har været min Tanke og at jeg end ikke begriber, hvorledes denne Misforstaaelse har kunnet opstaa. Naturligvis er jeg som enhver anden Borger pligtig til at lyde Loven. Hvad jeg hævder for mig som Forfatter, er Retten til at fremstille Anskuelse og Meninger, der kan bidrage til at forandre Tidens herskende Smag og den deraf følgende Opfattelse af bestaaende Lovparagrafer. H. P.“

Hvorfor i al Verden vil De ikke blot som Brev til mig (paa et selvstændigt Stykke Papir) nedskrive saadanne Ord. Jeg tror, at de 1000 Kr. bliver afhængige af en saadan Erklærings Fremkomst.

Sagen er den, at de Moderate (og Goos) søger en Udvej til at stemme for de 1000 Kr.

Jeg stillede igaar mit Forslag om disse Penge i Finansudvalget. Afstemningen viste 6 for og 8 imod (Tutein er syg, nok sindssyg).

De 6 for var C. Hage. Busk. J. C. Christensen (Bergianer). A. Nielsen (do) jeg og – C. Ravn (moderat). Neergaard (!!) stemte imod.

Men han, N. J. Larsen, Har. Holm og en moderat Bonde vil alle – hvis en saadan Erklæring foreligger – indstille Forslaget sammen med os, altsaa forandre Stilling. Og dermed vil de 1000 Kr. blive vedtagne med stort Flertal i Folketinget. Og da Landstinget næppe vil tage et nyt Konfliktspørgsmaal her, vil Sagen *maaske* gaa igennem. Jeg tror det. Goos er en Pjalt, der ikke tør gaa imod de Moderate, og jeg har tvunget ham under Konference i Udvalget til at indrømme, at Blasfemi-Dommen ikke kunde være afgørende for Understøttelsen.

Jeg kan ikke i et Brev – jeg er en daarlig Brevskriver – sige alt det, som jeg med Veltalenhed behøvede en Time i min Stue til.

Jeg beder Dem overveje endnu engang. Jeg synes en saadan Erklæring som ovenstaaende med Ære kan afgives. Og husk det gælder 1000 Kr. om Aaret nu, muligvis om faa Aar 2000 Kr. for Deres øvrige Liv.

Det gør mig ondt, jeg ikke traf Pointen i Bogen.²⁰⁾ Det hænder mig vist sjældent. Jeg er nok uoplagt træt af at skrive Anmeldelser.

Her er fælt. Glæd Dem ved Solen; nu fryser det 6 Grader, og saa holder vi den Satans Jul.

Deres

Edv. Brandes.²¹⁾

Denne gang bøjede Pontoppidan sig. Fra Rom skrev han den 28. december 1892 til Edv. Brandes og sendte vedlagt en erklæring, som med ganske få ændringer var en ordret kopi af den, Edv. Brandes havde foreslået.²²⁾ I sit private brev til Edv. Brandes skrev han dog, at han stadig ikke rigtig forstod sagen:

Det drejer sig jo for mig om min Ansøgning af 4de April dette År; thi hvad jeg gerne vil have opnået er dette, at *denne* Ansøgning bliver bevilliget, så jeg endnu i indeværende Finansår oppebærer – som hidtil – 1000 Kr. Nogen *ny* Ansøgning, gældende for det kommende Finansår, kan jeg *nemlig umuligt indsende*, da jeg ikke vil eller kan indrømme at have gjort noget galt, der kan retfærdiggøre, at Ministeriet pludseligt fratager mig, hvad jeg hidtil har fået. Var jeg værdig til Understøttelse i Foråret 1889, må jeg efter min Mening også være det 1892. Ved nu til April at indsende en ny Ansøgning, efter at min sidste ikke er bleven bevilliget, – det vilde være det samme som at indrømme, at jeg havde fortjent at straffes ved i det mindste i et År ingen Penge at få.

Hvis han ikke fik sin ansøgning af 4. april bevilget, ville han foretrække at se tiden an og vente, indtil han, f. eks. ligesom Gjellerup, kunne opnå en fast understøttelse på finansloven, som ikke kunne tages fra ham, når som helst det behagede en minister. Han fortsatte:

Jeg håber, De forstår min Tankegang og ikke finder mig storsnudet. Jeg har ikke mindste Trang til at sætte mig på den høje Hest og har ikke mindste Ønske om, at der gøres noget Nummer ud af Sagen; men det har unægtelig krænket mig at blive berøvet en Understøttelse som f. Ex. Elmgaard²³⁾ roligt oppebærer, og jeg vil undgå ethvert Skin af, at jeg beder om Forladelse.

Hvis Edv. Brandes ikke mente, at der var mulighed for at gennemføre sagen, bad Pontoppidan ham om roligt at lade den falde; han ville i så fald gemme sin erklæring til en anden gang.²⁴⁾

Edv. Brandes overgav imidlertid Pontoppidans erklæring til finansudvalgets formand (skønt den i overskriften var stilet til „Hr. Dr. phil. Folketingsmand Edv. Brandes“), og den 21. januar 1893 rejste finansudvalgets ordfører, venstremanden Harald Holm, sagen i Folketinget ved at citere Henrik Pontoppidans skrivelse „stilet til et af Udvalgets Medlemmer“ *in extenso*. Harald Holm tilføjede derefter:

Denne Forklaring forekommer Udvalgets Flertal at være saaledes, at vi ikke kunne se, der fra Ministeriet kan være nogen Grund til at modsætte sig Understøttelse til denne Forfatter, idet, hvad han der udtaler, jo er en saa selvfølgelig Sag, at vi antage alle maa være enige deri. Derfor har Udvalgets Flertal stillet Forslag om ligesom tidligere at yde Forfatteren Pontoppidan en Understøttelse paa 1000 Kr.²⁵⁾

Tre dage senere tog imidlertid venstremanden gårdejer Søren Svendsen i Folketinget afstand fra at yde Pontoppidan nogen som helst understøttelse, idet han ikke mente, at Pontoppidan ville bidrage til „at højne vort folk og bringe det forædlende i folket fremad“.²⁶⁾

Henrik Pontoppidan fik stadig ingen forfatterunderstøttelse, men så senere på året til sin forbavselse sit navn opført på finanslovsforslaget, som om han faktisk havde fået de tusinde kroner fra den danske stat. Den 6. oktober 1893 skrev han i den anledning til Edv. Brandes:

Skønt jeg næsten generer mig for igen at bringe de ulykkelige eller latterlige 1000 Kr. på Bane, må jeg bekvemme mig dertil efter at have set dem opført på Finanslovsforslaget forleden. Hvorledes skal jeg forstå dette? Der anføres, at jeg er blandt dem, til hvem der er „fordelt“ noget allerede i indeværende Finansår. Men jeg har jo ingen Penge modtaget, overhovedet intetsomhelst hørt fra Kultusministeriet eller Finanshovedkassen.

Skulde De vide noget om, hvilken Ræv der skjuler sig i det indfiltrede Buskads af For- og Efter- og Indskuds-Sætninger, der ledsagede Listen over de 2 og 3-årige Understøttelser, gør De mig nok den Tjeneste ved Lejlighed at sende mig et Par Ord til Underretning. Jeg antager nemlig, at der må være en eller anden Rævestreg med i Spillet; ellers forstår jeg det [ikke] [*Resten af brevet er bortklippet.*]

Noget svar fra Edv. Brandes på dette brev²⁷⁾ kendes ikke.

Den 24. januar 1894 rejste Edv. Brandes påny sagen i Folketinget med en forespørgsel til kultusminister Goos, der svarede, at understøttelsen til Henrik Pontoppidan stadig stod denne åben, under forudsætning af, at han til ministeren „retter en Skrivelse nøjagtig af samme Indhold som det, der i Fjor fandtes i en Skrivelse, der var rettet af ham til et enkelt Medlem af Finansudvalget, og som blev oplæst her i Salen“. Såsnart Goos havde modtaget en sådan skrivelse, „der fjerner Betydningen af den formentlige Undsigelse til Loven, om man saa maa kalde det, der laa i den tidligere Skrivelse, bliver Bevillingen anvist til Udbetaling“.²⁸⁾

Samme dag sendte Edv. Brandes dette brev til Henrik Pontoppidan:

Kære Pontoppidan!

Jeg har idag nævnt Deres Navn og Deres Sag i Folketinget og jeg tror ikke at have baaret mig galt ad. Ministeren har erklæret i Folketinget og privat gentaget til mig, at han straks vilde anvise de 1000 Kr., hvis De vilde indsende til Ministeriet *enslydende* den Erklæring, De ifjor tilstillede mig.

Lad være at blive gnaven! Det er dog 1000 Kr., der uden Ydmygelse ligger paa Bordet foran Dem.

Deres

Edv. Brandes.²⁹⁾

Pontoppidans udaterede svarbrev bringer kun angivelsen „Fredensborg Lørdag“, hvilket må betyde den 27. januar 1894. Han takkede heri Edv. Brandes, fordi denne igen havde taget sig af „det Alimentationsbidrag, der er stillet mig, Musernes uægte Søn, i Udsigt, når jeg, Musernes skikkeligste Afkom, vil være endnu mere skikkelig“. Han havde hverken i „Politiken“ eller „Berlingske“ kunnet se, hvad Goos havde svaret, „i hvert Fald ikke mere, end hvad jeg véd af Deres Brev“. Pontoppidan havde fra de forskelligste personer i vinterens løb fået bud fra kultusminister Goos, sidst gennem en ham ganske ubekendt københavnsk læge, der havde været til middagselskab med kontorchef Stemann, med opfordring til at aflægge Stemann et besøg. Han fortsatte:

Det er dog virkelig altfor barnagtigt. Hvorfor i Himlens Navn kan Kultusministeriet ikke med to Ord lade mig vide, hvad man forlanger af mig? Jeg, som er så „glad i“ Penge, at jeg gerne, ligesom Karl Larsen, stod på Hovedet i 24 Timer og råbte Goos leve, og Ploug leve, og hele Kleresiet leve, for meget mindre end 1000 Kr. – jeg skal villig afgive en alenlang Erklæring, ja forskrive mig til selve Claus Dinesen eller Lars Berendsen,³⁰⁾ når jeg blot på sædvanlig ordenlig Måde må få Tilhold

derom. Man må jo dog huske på, at det denne Gang var Finansudvalget, der indstillede mig, hvorfor jeg dog virkelig ikke godt kan blande mig deri, før jeg får Tilhold derom. Når en Mand vil give mig en Foræring, og jeg tilfældig har fået Nys derom, passer det sig dog ikke for mig at gå og rykke ham for den eller forespørge til Købmanden, hvad Fanden det bliver til med den Foræring.

Han håbede endnu på, at kultusministeriet eller finansudvalget ikke ville betragte ham som „en Slags Literatur med sort Kokarde, hvem man ikke behøver at vise det samme Hensyn som vises Parnassets Bertel Elmgårder“, med andre ord, det var kultusministeriets sag at henvende sig til ham og ikke omvendt. Var det ikke muligt at få Goos til at gøre det? spurgte Pontoppidan og tilføjede: „Dersom De en Gang ved Lejlighed kommer til at tale med ham, vilde De måske gøre Dem den Ulejlighed at tale til hans Samvittighed, dersom De ikke troer den altfor døv, eller til hans Hjærte, dersom han har noget . . .“³¹⁾

Pontoppidan må have afleveret brevet på Edv. Brandes' adresse, for Edv. Brandes skrev samme dag (27. januar 1894):

Kære Pontoppidan! Ak, hvor halstarrig De er! Goos kom hen til mig, da jeg havde talt og sagde, at De godt vidste, Pengene laa til Dem, hvis De sendte ham Erklæringen fra ifjor. „Underret ham De derom“ svarede jeg. – „Han véd det, han har faaet Bud derom.“ – „Officielt?“ spurgte jeg. – Nej, (smilende) Ministeriet maa holde lidt paa sin Værdighed. – „Det forstaar jeg ikke, tag da Foranledning heraf og erklær det i Salen“ – Han svarede nej til, men gjorde det alligevel.

Jeg synes, De er gal. Hvad Fanden kan det nytte at være saa fornem? Tænk at De kun behøver at indsende *ordlydende* Erklæringen fra ifjor; den staar i Rigsdagstidenden, hvis De ikke har den. Der *er* ingen Ydmygelse deri; den dumme Goos tør vel ikke bære sig anderledes ad for Dronning, Dinesen og Landsting. Husk paa, at vi er slagne Folk, at Landet og Pengene og Magten er de andres og at De erobrer 1000 Kr. hvert Aar til Dem selv, meget snart 2000 Kr., hvis De nu ganske stille bemaler den Lap Papir, der forlanges af Dem. Tag det som en fiks Idé af Ministeren, men bliv færdig med noget, der ellers kan vare *Aar*.

Jeg vilde Pokkers gerne engang tale nogle Timer med Dem i Fred; kommer De til Byen her, kunde vi vel mødes en Aftenstund paa en Flaske Vin. Hvordan skal jeg besøge Dem i denne travle Tid – og forresten er jeg altid ugidelig af Gnavenhed.

Deres Edv. Brandes.³²⁾

Den 29. januar 1894 skrev Henrik Pontoppidan til kultusministeriet under henvisning til kultusministerens udtalelse i Folketinget om, at understøttelsen stod ham åben, „når jeg til Ministeriet indsendte en Skrivelse, der 'fjernede Betydningen af de Ord i en tidligere Skrivelse, hvorefter jeg mente mig som Forfatter hævet over Loven'“. Han havde fået oplyst, skrev han, at hvad ministeren ønskede, var en erklæring ligelydende med det brev, han i 1892 på opfordring havde tilstillet et af finansudvalgets medlemmer. Pontoppidan gentog derefter denne tidligere erklæring, idet han udtrykkeligt fremhævede, at han ved at ansøge om understøttelsen ikke fraskrev sig retten til at fremstille anskuelser og meninger, der kunne bidrage til at forandre tidens herskende smag og den deraf flydende opfattelse af bestående lovparagraffer.³³⁾

Om resultatet af denne henvendelse kunne han kort efter skrive til Edv. Brandes i et udateret brev, som blot bærer angivelsen „Fredensborg Mandag“. Han beklagede, at han ikke havde truffet Edv. Brandes hjemme „i Lørdags“, da han var i byen, og meddelte, at han nu – efter i „Berlingske Tidende“ at have læst kultusministerens udtalelse, „der vel indeholdt så megen officiel Opfordring, som jeg kunde vente“ – havde tilsendt ministeriet en genpart af det brev, som han i sin tid havde sendt til Edv. Brandes, „og derefter strax modtog Meddelelse om, at Pengene var anvist til Udbetaling“. Og han takkede varmt Edv. Brandes, fordi denne utrætteligt havde taget sig af ham i denne sag.³⁴⁾

Henrik Pontoppidan kom således som følge af retssagen mod „Kjøbenhavns Børs-Tidende“ til at miste sin forfatterunderstøttelse i året 1892, men fik den tilbage igen fra og med 1893.³⁵⁾

Mærkeligt nok er retssagen mod Ernst Brandes og dens konsekvenser for Pontoppidan ikke med et eneste ord nævnt i Henrik Pontoppidans erindringer. Og først efter at en række hidtil ukendte breve fra Edv. Brandes til Pontoppidan i 1967 indgik i Det kongelige Biblioteks brevarkiver,³⁶⁾ har det været muligt at udrede trådene i denne sag, fordi det derved også blev muligt at finde frem til kultusministeriets arkivmappe³⁷⁾ om denne sag i Rigsarkivet.

Som en efterskrift til ovenstående redegørelse kan det meddeles, at det af kultusministeriets arkivmappe fremgår, at Henrik Pontoppidan i de følgende år dels indsendte rutinemæssige ansøgninger om fornyelse af forfatterunderstøttelsen på 1000 kr., dels indsendte regelmæssige korte rapporter om sin litterære virksomhed. Desuden indsendte han den 3. marts 1895 en ansøgning til kultusministeriet om en rejseunderstøttelse „for at sættes i Stand til i literært Ojemed at besøge de mellemeuropæiske

Storbyer, navnlig Fabriksbyerne, og iagttage disses Arbejderbefolkning og Arbejderbevægelse på nært Hold“.³⁸⁾ Denne ansøgning blev ikke imødekommet.

Den 9. marts 1898 ansøgte Pontoppidan påny kultusministeriet om en rejseunderstøttelse på 800 kr. med den motivering, at han gerne ville „foretage en længere, 3 Måneders Rejse for i Evropas større Byer at udvide mit Kendskab til fremmede Folk og derigennem min Forståelse af vort eget“.³⁹⁾ Han tilføjede, at hvis han ikke fik et beløb på mindst 800 kr., ønskede han at ansøgningen skulle trækkes tilbage. Hverken denne eller en ansøgning af tilsvarende art året efter (25. marts 1899) blev imødekommet af kultusministeriet, og det er i den forbindelse ikke uden interesse at gøre opmærksom på, at et udklip fra „Politiken“ den 27. marts 1897 er vedlagt kultusministeriets akter i arkivmappen. Udklipet fra „Politiken“ er en signeret artikel af Henrik Pontoppidan under overskriften „Enetale“. Den beskæftiger sig ironisk med prins Christians (den senere Christian X's) forlovelse med prinsesse Alexandrine. Artiklens karakter kan belyses ved hjælp af følgende citat:

At det netop blev med en tysk Prinsesse, havde maaske ikke Alle forudsét. Det er vel næsten ogsaa mere, end man kunde have ventet efter Begivenhederne i 1864. Men Menneskene, og navnlig Tyskerne, er vistnok slet ikke saa umedgørlige, som de har Ord for at være. Til Erstatning for Sønderjylland, som de berøvede os, fordi de nu ulykkeligvis havde Brug for det, overlader de os her af egen fri Vilje en ung og sikkert ædel og indtagende Prinsesse til evig Arv og Eje. Det er dog virkelig et kønt Træk, der viser, at de ikke længer bærer Nag til os; og skulde vi, særligt efter denne Begivenhed, opgøre vor Konto med vor store Nabo, blev det sandelig vanskeligt nok at afgøre, hvem af os det er, der er løbet af med Profitten. Vistnok annekterede Tyskland Sønderjylland. Men til Gengæld har vi i de forløbne Aar ved vor Klogskab frataget Tyskland en Række Værdier, som har vist sig at være af stor Betydning for os. Vi har tilegnet os baade dets Provisoriepolitik, dets Politidespoti, dets Agrarummel og meget, meget andet rart. Til Erstatning for den Tredjedel af det gamle Monarki, som blev os berøvet, har de tilbageblevne to Tredjedele mere og mere faaet et Udscende som et fra Tyskland erobret Land. Bliver vi ved, som vi har begyndt, kan det sandelig blive vanskeligt nok at afgøre, hvor Danmark begynder, og hvor Tyskland hører op.

At netop denne „Enetale“ af Henrik Pontoppidan omhyggeligt er klippet ud og vedlagt kultusministeriets akter, forklarer måske, hvorfor Pontoppidan ikke fik sine ansøgninger om rejseunderstøttelse bevilget.

Også i 1900 og igen i 1901 indsendte Pontoppidan ansøgninger til kultusministeriet om rejseunderstøttelse. I hans ansøgning af 29. marts 1900 hedder det: „Jeg er 42 År gammel, har trods gentagne Ansøgninger hidtil ikke erholdt nogen sådan Understøttelse og kan ikke ad privat Vej forskaffe mig Midler til at rejse for.“⁴⁰⁾ Og da han den 1. april 1901 – åbenbart for sidste gang – søgte om rejseunderstøttelse for at besøge nogle europæiske storbyer, skrev han: „I en Række År har jeg også søgt Ministeriets Støtte for at kunne foretage en længere Rejse, desværre uden Held; og når jeg vedblivende gentager Forsøget, er det, fordi jeg efter 20 Års litterære Virksomhed overhovedet ikke er kommen i Betragtning ved Uddelingen af Ministeriets Rejseunderstøttelser og ikke selv ser mig i Stand til at skaffe de fornødne Midler tilveje.“⁴¹⁾

Men det var altså altsammen forgæves. Kultusministeriet fandt ikke, at der var nogen grund til at give forfatteren Henrik Pontoppidan noget rejselegat!

Og mens andre forfatterunderstøttelser på finansloven blev forhøjet, vedblev Henrik Pontoppidans understøttelse i mange år uforandret at være 1000 kr. om året.

Den 28. november 1906 indsendtes følgende skrivelse til kultusminister Enevold Sørensen:

Vi tillader os herved – uden nogetsomhelst Mandat fra nogen – at henlede Deres Excellences Opmærksomhed paa, at det i vide Krese Landet over vil vække stor Samstemning i Glæde og Paaskønnelse, hvis Deres Excellence maatte finde Anledning til at søge den Forfatteren *Henrik Pontoppidan* paa Finansloven bevilgede aarlige Understøttelse forhøjet.

Det er i Aar netop 25 Aar siden Henrik Pontoppidan begyndte den omfattende og betydelige litterære Virksomhed, der vistnok ubestridt stempler ham som den første nulevende Prosa-Forfatter i Danmark, og der er vel ikke Tvivl om, at hans Værker vil høre til dem, der vil have et blivende Værd i Fremtiden. Men dette hans Ry staar ikke i Forhold til den ham af Staten tildelte Understøttelse, naar denne sammenlignes med dem, der nydes af andre Forfattere, og naar man tager i Betænkning, at Henrik Pontoppidan i sin store personlige Beskedenhed og Fordringsløshed iøvrigt er henvist til udelukkende at leve af sin Pen.

Vi troer at kunne sige, at en Forøgelse af hans Statsunderstøttelse vil være af største Betydning for ham selv og hans Produktion og derved for den danske Literatur, og at denne Sag, gennemført ved Deres Excellences eget Initiativ, vil vække almindelig Tilfredshed overalt.

Enevold Sørensen. Fot. ca. 1902 af A. Hoffgaard, Kolding.

Naar vi Undertegnede har tilladt os privat at fremføre denne Sag, er det for at forhindre, at den kommer offentlig frem, før Deres Excellence har faaet Lejlighed til at tage den under Overvejelse og i den sikre Overbevisning, at den vil finde Genklang.

Allerærbødigst

P. Fr. Rist. Sophus Bauditz. Otto Borchsenius.⁴²⁾

Skrivelsen er af den daværende kultusminister påtegnet: „Til Overvejelse ved næste Finanslovsforslag. E. S.“ Og som det fremgår af det følgende, må Enevold Sørensen have svaret de tre forfattere, at han gerne selv i 1907 ville foreslå en forhøjelse af forfatterunderstøttelsen til Henrik Pontoppidan. I kultusministeriets akter om denne sag ligger da også en udateret note fra ministeren, åbenbart skrevet i 1907, af følgende ordlyd: „Han [Pontoppidan] er efter et Andragende i Aar forhøjet til 1500 Kr. Nu kan han næppe faa mere. Karl Larsen har taget sig det meget nær at han ikke samtidig skal sættes op paa 1500.“

Den 26. oktober 1907 modtog kultusminister Enevold Sørensen følgende skrivelse:

I Anledning af Hr: Henrik Pontoppidans 25 Aars Forfatterjubilæum i Fjor Efteraar og hans kort efter følgende 50 Aars Fødselsdag tillod vi

undertegnede os at rette en Anmodning til Deres Excellence om at forhøje hans Forfattergage paa Finansloven fra 1000 til 2000 Kr., den samme Sum, som jævnbyrdige Kolleger, Drachmann, Schandorph o.s.fr: har oppebaaret.

Deres Excellence var saa venlig at svare os, at De helst selv vilde foreslaa Forhøjelsen paa det følgende Aars Finanslov, hvorfor De raadede til at lade Spørgsmaalet hvile indtil den nævnte Tid.

Da vi nu imidlertid paa den i disse Dage forelagte Finanslov ser, at Hr. Pontoppidan kun er indstillet til 1500 Kr., ville vi gærne paa ny rette den Anmodning til Deres Excellence om muligt straks ved Finansudvalgets Sammentræden at forhøje Summen til de nævnte 2000 Kr.

Vi er overbeviste om, at der i hele vor Forfatterverden vilde være almindelig Tilslutning til denne Hædersbevisning overfor en Forfatter af Henrik Pontoppidans Rang og Betydning.

Kjøbenhavn, d. Oktober 1907.⁴³⁾

Ærbødigt

Otto Borchsenius. P. Fr. Rist. Sophus Bauditz.⁴⁴⁾

Skrivelsen er i margen af ministeren påtegnet: „En Forhøjelse fra 1000 til 2000 vilde dog vist være enestaaende og har næppe noget Fortilfælde.“

I et brev fra Edv. Brandes til Henrik Pontoppidan den 5. december 1907 hed det om denne sag: „Jeg ærgrer mig grøn over, at det kun blev 1500 Kr. paa Finanslovsforslaget.“⁴⁵⁾

Det skulle vare yderligere syv år, før Pontoppidans forfatterunderstøttelse igen blev forhøjet. Den 11. januar 1914 skrev Henrik Pontoppidan fra Snekkersten til Edv. Brandes, som da var finansminister, at han i finanslovsbetænkningen havde set, at der var stillet forslag om en fordobling af hans understøttelse, og han var overbevist om, at det var Edv. Brandes og dennes venskab for ham, han kunne takke for denne usædvanlige begunstigelse. Han tilføjede: „Jeg har ikke glemt, at det også var ved Deres Indflydelse, jeg i sin Tid introduceredes på Finansloven, så al den offentlige Støtte, jeg nu modtager, skylder jeg Dem.“ Iøvrigt beklagede Pontoppidan, at kontoen „Livsvarige Hædersgaver for Videnskabsmænd og Kunstnere“ nu for bestandig var udgået. „Det gjorde mig lidt ondt. Ikke af personlige Grunde; men det var, som om der her blev strøget et Flag, der tilhørte en større og fornemmere Tid end den, vi går imøde. Og sådan forholder det sig vist også.“⁴⁶⁾

Det var ganske rigtigt, at forfatterstøtten til Pontoppidan på finans-

Edvard Brandes. Fot. af Hansen & Weller ca. 1900.

loven 1914-15 blev forhøjet fra 1500 til 3000 kr. Men Edv. Brandes ville ikke påberåbe sig æren derfor. Han skrev tilbage til Pontoppidan den 14. januar 1914:

Jeg kan kun forsaavidt modtage Deres venlige Ord, som jeg tør tillægge mig en ringe Indflydelse paa, at Forhøjelsen blev foreslaaet af Ministeriet. De ved, at Andragende derom var tilsendt Kultusministeriet og at dettes Ophavsmand var en god Bekendt af Dem – og af mig ogsaa. Min Stilling var given. Jeg beklager, at det ikke lykkedes at faa Beløbet vedtaget i „Hædersgave“-Form; saaledes kom Forslaget til Finansudvalget, der imidlertid baade nægtede Opførelse paa denne Post og samtidigt strøg „Hædersgave“ for alle Tider. Jeg deler Deres Anskuelser paa det Punkt, men jeg havde ingen Mulighed for at modsætte mig dette.⁴⁷⁾

Til og med finansåret 1913-14, hvor Henrik Pontoppidan fik 1500 kr. om året i forfatterunderstøttelse, fik tre danske forfattere højere understøttelse på finansloven: Troels-Lund (3000 kr.), Karl Gjellerup (2000 kr.) og Ernst von der Recke (2000 kr.). Fra og med finansåret 1914-15 fik Troels-Lund og Henrik Pontoppidan begge 3000 kr. om året, mens Gjellerup og von der Recke uforandret fik 2000 kr. hver. I 1920 blev Henrik Pontoppidans understøttelse forhøjet til 3600 kr. – det højeste på finansloven for nogen forfatter – og i 1922 fik understøttelsen tildelt betegnelsen „hædersgave“.⁴⁸⁾

Den danske stat havde nu endelig anerkendt, hvor betydeligt Henrik Pontoppidans forfatterskab var. Det var da også stort set afsluttet i 1914.

NOTER

- (1) *Op. cit.* (1940), s. 34-35. – (2) Se min bog „Henrik Pontoppidan og Georg Brandes. En kritisk undersøgelse af Henrik Pontoppidans forhold til Georg Brandes og Brandeslinjen i dansk åndsliv“ (1964) (i det følgende omtalt som „H. P. og G. B.“) s. 31-32. (3) *Op. cit.*, s. 37. – (4) Her sigtes til den adresse til regering og rigsdag, som 65 fremtrædende danske personligheder (deriblandt Henrik Pontoppidan) i oktober 1890 offentliggjorde for at skaffe Georg Brandes en fast understøttelse fra den danske stat, jvf. Georg Brandes' „Levned“, III (1908), s. 285-89. – (5) Originalbrevet i Kgl. Bibl. (Utilg., nr. 306). – (6) Originalbrevet i Kgl. Bibl. (Utilg., nr. 447). – (7) Retsreferaterne og citaterne er baseret på de stenografiske referater i „Kjøbenhavns Børs-Tidende“. (8) Jvf. „Dansk biografisk Leksikon“, III (1934), s. 629. – (9) Originalansøgningen (som af kultusministeriet blev returneret til Pontoppidan) er ikke bevaret. – (10) En medvirkende årsag til ministeriets nidkærhed i denne sag kan have været, at H. C. Stefensen i sin egenskab af finanslovsordfører den 31. marts 1892 i Landstinget om statens

ydelse fra kontoen for kunst og videnskab havde udtalt, at det fra Rigsdagens side måtte være en forudsætning, „at de pågældendes færd i det hele er af den beskaffenhed, at man sammelig kan vedblive at støtte dem på denne måde.“ Skønt Pontoppidans navn ikke direkte blev nævnt, var udtalelsen utvivlsomt møntet på ham. (Se herom Aage Rasch: „Staten og Kunstnerne. Bevillinger og meninger under enevælde og folkestyre“ (1968), s. 91). – (11) Denne fremgangsmåde blev senere (den 23. januar 1893) påtalt i Folketinget af Klaus Berntsen, som henviste til, at Pontoppidan i sin ansøgning havde oplyst, at han, da han første gang modtog statsunderstøttelse, slet ikke havde tænkt at søge derom, „men så kommer der et finansudvalgsmedlem og siger til ham omtrent som så: Hør min ven, har du lyst til at have en statsunderstøttelse, så giv bare en ansøgning ind, så er der chance for, at du får en sådan.“ (Her citeret efter Aage Rasch, *op. cit.*, s. 92-93). – (12) Originalansøgningen findes – sammen med alle Pontoppidans øvrige ansøgninger og skrivelser til kultusministeriet og andre skrivelser, notater og udklip, som af ministeriet har været skønnet relevante – i en mappe i Rigsarkivet (Kultusministeriet, 3. kontor: Ansøgninger om forfatterunderstøttelser 1848-1916), i det følgende blot henvist til under betegnelsen: Rigsarkivet. – (13) Originalbrevet i Kgl. Bibl. (Utilg., nr. 447). – (14) Originalskrivelsen i Rigsarkivet. – (15) „Tillæg B til Rigsdagstidenden. Udvalgenes Betænkninger. 45de ordentlige Samling 1892-93“ (1893), spalte 311-14. – (16) Henrik Pontoppidan var den 9. april 1892 blevet gift med Antoinette Kofoed. – (17) „Det forjættede Land. Et Tidsbillede“ (1892). – (18) Originalbrevet i Kgl. Bibl. (Utilg., nr. 306). – (19) Originalbrevet i Kgl. Bibl. (Utilg., nr. 447).

(20) Om Edv. Brandes' anmeldelse af „Det forjættede Land“ i „Politiken“ den 14. december 1892 og Pontoppidans utilfredshed med den som udtrykt i et brev til Edv. Brandes den 19. december s.å., se „H. P. og G. B.“, s. 107-08. – (21) Originalbrevet i Kgl. Bibl. (Utilg., nr. 306). – (22) Originalskrivelsen i Rigsarkivet. – (23) Forfatteren Bertel Elmggaard (1861-94). – (24) Originalbrevet i Kgl. Bibl. (Utilg., nr. 447). – (25) „Rigsdagstidenden. Forhandlinger paa Folketinget. 45de ordentlige Samling 1892-93“, II (1893), spalte 2741-42. – (26) Citeret efter Aage Rasch, *op. cit.*, s. 94. – (27) Originalbrevet i Kgl. Bibl. (Utilg., nr. 447). – (28) „Rigsdagstidenden. Forhandlinger paa Folketinget. 46de ordentlige Samling 1893-94“, II (1894), spalte 2329-32 (Edv. Brandes' forespørgsel) og spalte 2367 (kultusministerens svar). – (29) Originalbrevet i Kgl. Bibl. (Utilg., nr. 306). – (30) En spøgfuld omskrivning af navnene på to indflydelsesrige politikere, nemlig højremanden Lars Dinesen (1838-1915) og venstremanden Klaus Berntsen (1844-1927). – (31) Originalbrevet i Kgl. Bibl. (Utilg., nr. 447). – (32) Originalbrevet i Kgl. Bibl. (Utilg., nr. 306). – (33) Originalbrevet i Rigsarkivet. – (34) Originalbrevet i Kgl. Bibl. (Utilg., nr. 447). – (35) Det er derfor forkert, når jeg i „H. P. og G. B.“, s. 35, har skrevet: „For Henrik Pontoppidans vedkommende førte højesteretsdommen til, at kultusministeren i 1893 nægtede at forny den beskedne forfatterunderstøttelse på tusinde kroner, han indtil da havde fået, og først efter nogle års forløb skaffede Folketinget ham understøttelsen igen.“ – (36) Nemlig Edv. Brandes' breve dateret 12.12.1892, 24.12.1892 og 24.1.1894, samt et i denne forbindelse irrelevant brev af 1.11.1917. – (37) Se note 12. – (38) Originalansøgningen i Rigsarkivet. – (39) Originalansøgningen i Rigsarkivet. – (40) Originalansøgningen i Rigsarkivet. – (41) Originalansøgningen i Rigsarkivet. – (42) Originalskrivelsen i Rigsarkivet. – (43) Datoen er ved

en forglemmelse ikke indført, men det fremgår af ministeriets påstempling, at skrivelsen blev modtaget den 26. oktober 1907. – (44) Originalskrivelsen i Rigsarkivet. – (45) Originalbrevet i Kgl. Bibl. (Utilg., nr. 306). – (46) Originalbrevet i Kgl. Bibl. (Utilg., nr. 447). – Finansudvalgets ordfører, den radikale Mads Larsen, udtalte den 13. januar 1914 i Folketinget, at Pontoppidans understøttelse nu var ført op til „den højeste sum, der overhovedet ydes som understøttelse til nogen enkelt forfatter.“ Han meddelte videre, at ministeren ville have givet denne ydelse navn af „hædersgave“, men at dette havde udvalget afslået, da det „nærede betænkelighed ved denne klassificering, der vilde give sig udtryk i, at man om enkelte forfattere udtalte, at den understøttelse, der blev givet dem, var en livsvarig hædersgave, og altså gav den karakter af en særlig udmærkelse“. (Se Aage Rasch, *op. cit.*, s. 116-117). – (47) Originalbrevet i Kgl. Bibl. (Utilg., nr. 306). – (48) Se Aage Rasch, *op. cit.*, s. 122 og 129.